

Piotr Poniatowski

Uwolnienie (się) osoby prawnie pozbawionej wolności w państwach z kręgu rzymskiej kultury prawnej – aspekty prawnokarne

(Self)release of a person legally deprived of liberty in the Roman legal culture – criminal law aspects

Abstract

The subject of this article is an analysis of the legal regulations on offences relating to the regaining of liberty by a person legally deprived of it in Italy, France and Spain. The author discusses the provisions relating to the offence of the escape of a person deprived of their liberty, the offence of assistance to escape and the offence of failure to return to a place of isolation after the time limit for allowing the person to leave the place temporarily. Similarities and differences between the solutions adopted in individual countries of the Roman legal culture, as well as between these solutions and the regulations contained in the Polish Criminal Code, are discussed. The analysis carried out led the author to formulate several de lege ferenda postulates.

Keywords: *the offence of the escape of a person deprived of his or her liberty, the offence of assistance to escape, the offence of failure to return to a place of isolation*

Streszczenie

Przedmiotem artykułu jest analiza regulacji prawnych dotyczących przestępstw związanych z odzyskaniem wolności przez osobę prawnie jej pozbawioną obowiązujących we Włoszech, Francji i Hiszpanii. Autor omawia przepisy typizujące przestępstwo ucieczki osoby pozbawionej wolności, przestępstwo udzielenia pomocy w ucieczce oraz przestępstwo niepowrócenia do miejsca izolacji po upływie terminu zezwolenia na czasowe opuszczenie tego miejsca. Omówione zostały podobieństwa i różnice pomiędzy rozwiązaniami przyjętymi w poszczególnych państwach rzymskiej kultury prawnej, a także pomiędzy tymi rozwiązaniami a regulacjami zawartymi w polskim Kodeksie karnym. Przeprowadzona analiza doprowadziła do sformułowania kilku postulatów de lege ferenda.

Słowa kluczowe: *przestępstwo ucieczki osoby pozbawionej wolności, przestępstwo ułatwienia ucieczki, przestępstwo niepowrócenia do miejsca izolacji*

Dr Piotr Poniatowski jest adiunktem w Katedrze Prawa Karnego i Kryminologii Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Polska, ORCID: 0000-0001-9712-0663, e-mail: piotr.poniatowski@umcs.pl

Data zgłoszenia tekstu przez autora: 5.01.2022 r.; data zaakceptowania do publikacji: 24.02.2022 r.

1. Uwagi wstępne

„W całym szeregu ustaw spotkać można stanowisko, że skazany, podobnie jak obwiniony, jest stroną w wielkim procesie wymiaru sprawiedliwości, a zatem może postępować dowolnie. Nie jest to jednak stanowisko powszechne. Jak w wielu innych wypadkach, tak i tutaj mamy do czynienia ze ścieraniem się dwu poglądów: rzymskiego i germańskiego. Prawo rzymskie ucieczkę uwięzionego uważało za zamach na władzę państwową. Przeciwnie prawo niemieckie wykazuje wybitną tendencję do uważania ucieczki uwięzionego za bezkarną. Te dwa poglądy odbijają się w prawie nowszym”¹. Słowa te zostały wypowiedziane przez Juliusza Makarewicza podczas prac nad kodeksem karnym Polski Odrodzonej. Pomimo upływu niemal 100 lat nie straciły one na aktualności. W państwach, które można zaliczyć do tzw. germańskiej kultury prawnej (Niemcy, Austria, Szwajcaria), ostrze reakcji karnej skierowane jest w zasadzie tylko na osoby, które pomagają innym w bezprawnym odzyskaniu wolności. Odpowiedzialności karnej nie podlegają natomiast sami uciekinierzy. Stanowi to pokłosie poglądu, że nie można karać człowieka za realizację jego naturalnego (przyrodzonego) pędu do wolności². Z kolei w państwach tzw. romańskiej kultury prawnej (Włochy, Francja, Hiszpania), których rozwiązania zostaną w niniejszym artykule omówione, hołduje się tradycji prawa rzymskiego, w którym odpowiedzialność o charakterze penalnym ponosili wszyscy uczestnicy procedury ucieczki z prawnej izolacji, łącznie z głównym zainteresowanym, tj. osobą uwalniającą się³.

Celem opracowania jest przedstawienie podobieństw i różnic pomiędzy rozwiązaniami przyjętymi w poszczególnych państwach romańskiej kultury prawnej oraz pomiędzy tymi rozwiązaniami a regulacjami zawartymi w polskim Kodeksie karnym⁴, a także ewentualne sformułowanie postulatów *de lege ferenda* odnośnie do prawa polskiego. Analizie poddano rozwiązania przewidujące odpowiedzialność karną, a więc umożliwiające wymierzenie kary kryminalnej. Poza zakresem rozważań pozostawiono odpowiedzialność dyscyplinarną.

Aby osiągnąć wyżej wskazane cele, zastosowano w pracy metodę dogmatyczno-prawną wzbogaconą o analizę orzecznictwa sądowego, a także metodę porównawczą, która poprzez zestawienie rozwiązań zagranicznych z polskimi pozwala spojrzeć na te ostatnie z innej perspektywy i ewentualnie (przy stwierdzeniu niedostatków polskich regulacji) sformułować postulaty wprowadzenia odpowiednich zmian w prawie.

Polskie regulacje, do których odniosę rozwiązania zagraniczne, znajdują się w art. 242 i 243 k.k. w rozdziale XXX k.k. – „Przestępstwa przeciwko wymiarowi sprawiedliwości”⁵. W art. 242 § 1 k.k. określono przestępstwo samouwolnienia

¹ Protokół posiedzenia sekcji prawa karnego Komisji Kodyfikacyjnej RP z dnia 30 stycznia 1923 r., Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Sekcja Prawa Karnego, t. II, s. 36.

² Zob. P. Poniatowski, *Przestępstwa uwolnienia osoby prawnie pozbawionej wolności (art. 242 i 243 k.k.)*, Warszawa 2019, s. 41 oraz 44–45.

³ Zob. P. Poniatowski, *Odpowiedzialność penalna za ucieczkę osoby prawnie pozbawionej wolności w prawie rzymskim i prawie starożytnych Aten*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2020/1, s. 77 i n.

⁴ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (tekst jedn.: Dz.U. z 2021 r. poz. 2345 ze zm.) – dalej k.k.

⁵ Na temat przestępstw z art. 242 i 243 k.k. zob. szerzej P. Poniatowski, *Przestępstwa...*, *passim*.

w typie podstawowym. Zgodnie z tym przepisem karze podlega ten, kto uwalnia się sam, będąc pozbawionym wolności na podstawie orzeczenia sądu lub prawnego nakazu wydanego przez inny organ państwowy. Kwalifikowaną postaci tego czynu zabronionego reguluje art. 242 § 4 k.k. Znamiona zwiększające stopień społecznej szkodliwości czynu w myśl tego przepisu to: działanie w porozumieniu z innymi osobami, używanie przemocy lub groźby jej użycia oraz uszkodzenie miejsca zamknięcia. Kodeks karny przewiduje również przestępstwo niepowrótca do miejsca izolacji (tzw. niepowrót). Karę przewiduje się dla tego, kto, korzystając z zezwolenia na czasowe opuszczenie zakładu karnego lub aresztu śledczego bez dozoru albo zakładu psychiatrycznego dysponującego warunkami podstawowego zabezpieczenia (względnie – korzystając z przerwy w odbywaniu kary pozbawienia wolności), bez usprawiedliwionej przyczyny nie powróci do jednostki penitencjarnej najpóźniej w ciągu 3 dni po upływie wyznaczonego terminu (art. 242 § 2 i 3 k.k.). Zgodnie natomiast z art. 243 k.k. karze podlega ten, kto osobę pozbawioną wolności na podstawie orzeczenia sądu lub prawnego nakazu wydanego przez inny organ państwowy uwalnia lub ułatwia jej ucieczkę.

2. Włochy

Relevantne z punktu widzenia omawianej problematyki przepisy znajdują się w tytule III „Przestępstwa przeciwko wymiarowi sprawiedliwości”, w rozdziale II „Przestępstwa przeciwko powadze decyzji sądowych” włoskiego kodeksu karnego⁶.

Zgodnie z art. 385 ust. 1 c.p. kto, będąc zgodnie z prawem aresztowanym lub uwięzionym za przestępstwo, dopuszcza się ucieczki, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 3. Jeśli sprawca dopuszcza się czynu, używając przemocy wobec osoby lub groźby jej użycia albo wyłamując się z zamknięcia, podlega karze pozbawienia wolności od 2 do 5 lat; jeśli natomiast przemocy lub groźbie towarzyszy użycie broni albo ucieczki dopuściła się większa liczba osób, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 3 do 6 lat (art. 385 ust. 2 c.p.). Wyłamanie się polega na zastosowaniu siły wobec każdej rzeczy, która służy zabezpieczeniu pozbawienia wolności więźnia⁷. Z kolei zgodnie z art. 585 ust. 2 c.p. przez „broń” na potrzeby prawa karnego rozumie się: 1) broń palną, a także inny rodzaj broni naturalnie przeznaczony do atakowania ludzi; 2) każde inne urządzenie, które może posłużyć do ataku i którego noszenie jest zabronione przez prawo (bezwzględnie albo bez uzasadnionej przyczyny). Jako broń należy traktować również materiały wybuchowe oraz gazy duszące i oślepiające. Natomiast „większa liczba osób” to co najmniej dwie osoby⁸.

Przepisy art. 385 ust. 1 i 2 c.p. mają zastosowanie również do oskarżonego, który ucieka, będąc osadzonym w areszcie domowym lub innym miejscu przeznaczonym

⁶ *Codice penale* z 19.10.1930 r., nr 1398, <https://www.altalex.com/documents/codici-altalex/2014/10/30/codice-penale> (dostęp: 3.01.2022 r.) – dalej c.p.

⁷ Wyrok I Sekcji karnej włoskiego Najwyższego Sądu Kasacyjnego z 30.03.1982 r., nr 3378, <https://www.brocardi.it/massimario/39694.html> (dostęp: 3.01.2022 r.).

⁸ V. Delnon, B. Rüdy [w:] *Basler Kommentar. Strafrecht II. Art. 111–392 StGB*, red. M.A. Niggli, H. Wiprächtiger, Basel 2013, s. 2758 (jest to komentarz do szwajcarskiego kodeksu karnego, jednakże zawarto tam uwagi dotyczące również włoskiego *Codice penale*).

do wykonywania tego środka, a także do skazanego, który wykonuje pracę poza terenem jednostki penitencjarnej (art. 385 ust. 3 c.p.). Areszt domowy (*arresti domiciliari*) jest środkiem zapobiegawczym przewidzianym w art. 284 *Codice di Procedura Penale*⁹. Oddalenie się z aresztu domowego pociąga za sobą karę nawet wtedy (nie zachodzi stan wyższej konieczności), gdy sprawca udaje się na policję z prośbą o przyjęcie do jednostki penitencjarnej, tłumacząc swoje zachowanie trudnościami we wspólnym mieszkaniu z domownikami¹⁰. W kontekście przestępstwa z art. 385 c.p. podkreśla się w orzecznictwie, że osoba osadzona w areszcie domowym ma prawo przebywać jedynie w miejscu, w którym mieszka, z wyłączeniem terenów przyległych, przybudówek, ogrodów, dziedzińców czy innych podobnych miejsc, które nie są ściśle związane z mieszkaniem i nie stanowią jego integralnej części¹¹. W jednej ze spraw, osadzonego w areszcie domowym sprawcę skazano z art. 385 c.p., gdyż został on zatrzymany, kiedy w domowym ubraniu zamiatał śmieci w pobliżu bramy swojego domu. Sąd rozpatrujący sprawę powołał się na opisane wyżej granice, w których aresztant może przebywać, i podkreślił, że skoro areszt domowy powinien być zbliżony w swych skutkach do aresztu wykonywanego w jednostce penitencjarnej, a cel tego środka polega na zapobieganiu kontaktom oskarżonego z otoczeniem, to przebywanie sprawcy na terenie wspólnym można uznać za niweczące istotę aresztu domowego¹². Jeśli zaś chodzi o niepowrót z miejsca pracy znajdującego się poza jednostką penitencjarną, to skazany, któremu zezwolono na wykonywanie zatrudnienia zewnętrznego w systemie bez konwojenta i który nie pojawił się w miejscu pracy, odpowiada na podstawie art. 385 c.p., jeśli nie powróci do jednostki penitencjarnej w ciągu 12 godzin¹³.

W przypadku gdy uciekinier powróci do miejsca izolacji, zanim zapadnie wyrok skazujący, kara zostaje złagodzona (art. 385 ust. 4 c.p.). Chodzi tu o sytuację, w której uciekinier powraca do miejsca izolacji dobrowolnie, nie będąc do tego przymuszonym przez siły porządkowe. Nie bierze się przy tym pod uwagę, czy zachowanie sprawcy wynikało ze spontaniczności czy stanowiło efekt nakłaniania, udzielania porad lub ostrzeżeń, gdyż cel omawianego przepisu to przywrócenie stanu pozbawienia wolności bez marnotrawstwa energii organów porządku publicznego¹⁴. Wskazana okoliczność łagodząca nie ma zastosowania do dobrowolnego powrotu do aresztu domowego¹⁵.

⁹ Włoski kodeks postępowania karnego z 22.09.1988 r., nr 447, <https://www.altalex.com/documents/codici-altalex/2014/10/30/codice-di-procedura-penale> (dostęp: 3.01.2022 r.).

¹⁰ Wyrok VI Sekcji karnej włoskiego Najwyższego Sądu Kasacyjnego z 18.04.2013 r., nr 17910, <https://www.altalex.com/documents/news/2013/06/03/fugge-dai-domiciliari-per-tornare-in-carcere-e-comunque-evasione> (dostęp: 3.01.2022 r.). Por. też wyrok VI Sekcji karnej włoskiego Najwyższego Sądu Kasacyjnego z 29.05.2014 r., nr 22109, <https://www.brocardi.it/massimario/39670.html> (dostęp: 3.01.2022 r.).

¹¹ Wyrok VI Sekcji karnej włoskiego Najwyższego Sądu Kasacyjnego z 2.02.2015 r., nr 4830, <https://www.brocardi.it/massimario/39663.html> (dostęp: 3.01.2022 r.), a także wyrok II Sekcji karnej tegoż sądu z 21.03.2017 r., nr 13825, <https://www.brocardi.it/massimario/47268.html> (dostęp: 3.01.2022 r.).

¹² Zob. *Arresti domiciliari: recarsi in giardino è evasione*, <https://www.brocardi.it/notizie-giuridiche/arresti-domiciliari-recarsi-giardino-evasione/703.html> (dostęp: 3.01.2022 r.).

¹³ Wyrok VI Sekcji karnej włoskiego Najwyższego Sądu Kasacyjnego z 2.07.1994 r., nr 7508, <https://www.brocardi.it/massimario/39704.html> (dostęp: 3.01.2022 r.).

¹⁴ Wyrok VI Sekcji karnej włoskiego Najwyższego Sądu Kasacyjnego z 4.03.2003 r., nr 9960, <https://www.brocardi.it/massimario/39682.html> (dostęp: 3.01.2022 r.).

¹⁵ Wyrok VI Sekcji karnej włoskiego Najwyższego Sądu Kasacyjnego z 1.10.2003 r., nr 37386, <https://www.brocardi.it/massimario/39681.html> (dostęp: 3.01.2022 r.).

W najnowszym orzecznictwie wskazuje się, że przestępstwo ucieczki popełnia osoba, wobec której wykonuje się areszt domowy, a która przebywa poza miejscem izolacji poza godzinami, w jakich zgodnie z postanowieniem sądu stosującego ten środek może opuszczać to miejsce¹⁶. Przystępstwem jest też zachowanie polegające na niepoddaniu się aresztowi domowemu, gdyż istota ucieczki to nie tylko uwolnienie się z zakładu karnego lub miejsca uwięzienia domowego, ale także unikanie obecnego lub potencjalnego nadzoru odpowiedzialnych osób¹⁷. Warto zauważyć, że przecięcie elektronicznej bransoletki przez uciekiniera osadzonego w areszcie domowym nie wypełnia znamienia wylamania się, o którym mowa w art. 385 ust. 2 c.p.¹⁸

Uszczegółowienie art. 385 c.p. można znaleźć we włoskiej ustawie karnej wykonawczej z 26.07.1975 r.¹⁹ Odpowiedzialności z art. 385 c.p. podlega w myśl przepisów tego aktu normatywnego:

- 1) osadzony, który bez uzasadnionego powodu opuszcza miejsce znajdujące się poza jednostką penitencjarną, w którym jest diagnozowany lub leczony (art. 11 ust. 6 o.p.),
- 2) osadzony, który korzystając z przepustki losowej, bez uzasadnionego powodu nie powraca do jednostki penitencjarnej po upływie 12 godzin od wyznaczonego terminu powrotu (art. 30 o.p.),
- 3) skazany na karę pozbawienia wolności, który odbywając tę karę w domu lub innym prywatnym miejscu zamieszkania albo w publicznym zakładzie leczniczym lub opiekuńczym, oddala się ze wskazanych miejsc (art. 47-ter ust. 8 o.p.)²⁰,
- 4) kobieta skazana na karę pozbawienia wolności, która korzystając ze specjalnego zezwolenia na odbycie tej kary w domu lub innym prywatnym miejscu zamieszkania albo w zakładzie leczniczym lub opiekuńczym, oddala się ze wskazanych miejsc bez uzasadnionego powodu na okres przekraczający 12 godzin (art. 47-sexies ust. 2 o.p.)²¹,
- 5) osadzony, który odbywając karę pozbawienia wolności w systemie półwolnościowym, pozostaje bez uzasadnionego powodu poza jednostką penitencjarną przez okres przekraczający 12 godzin (art. 51 o.p.).

¹⁶ Wyrok VI Sekcji karnej włoskiego Najwyższego Sądu Kasacyjnego z 6.08.2019 r., nr 35681, <https://www.brocardi.it/massimario/63311.html> (dostęp: 3.01.2022 r.), a także wyrok VII Sekcji karnej tegoż sądu z 14.11.2017 r., nr 51855, <https://www.brocardi.it/massimario/47267.html> (dostęp: 3.01.2022 r.).

¹⁷ Wyrok IV Sekcji karnej włoskiego Najwyższego Sądu Kasacyjnego z 5.10.2017 r., nr 45928, <https://www.brocardi.it/massimario/47266.html> (dostęp: 3.01.2022 r.).

¹⁸ Wyrok VI Sekcji karnej włoskiego Najwyższego Sądu Kasacyjnego z 11.05.2017 r., nr 23043, <https://www.brocardi.it/massimario/47269.html> (dostęp: 3.01.2022 r.).

¹⁹ *Norme sull'ordinamento penitenziario e sulla esecuzione delle misure privative e limitative della libertà*, nr 354, <https://www.altalex.com/documents/codici-altalex/2018/11/26/legge-sull-ordinamento-penitenziario> (dostęp: 3.01.2022 r.) – dalej o.p.

²⁰ Należy zauważyć, że włoski Sąd Konstytucyjny wyrokami z 12.06.2009 r., nr 177 oraz z 22.11.2018 r., nr 211 orzekł, że wspomniany przepis jest niezgodny z konstytucją Republiki Włoskiej w zakresie, w jakim nie ogranicza odpowiedzialności karnej na podstawie art. 385 c.p. do oddalenia się ze wskazanych miejsc na czas przekraczający 12 godzin, w sytuacji gdy nie istnieje konkretne niebezpieczeństwo popełnienia kolejnych przestępstw. Zob. <https://www.cortecostituzionale.it/actionSchedaPronuncia.do?anno=2009&numero=177> oraz <https://www.cortecostituzionale.it/actionSchedaPronuncia.do?anno=2018&numero=211> (dostęp: 3.01.2022 r.).

²¹ Przepis ten ma również zastosowanie do skazanego mężczyzny, który korzysta ze specjalnego zezwolenia na odbycie kary poza jednostką penitencjarną (art. 47-sexies ust. 4 o.p.).

W orzecznictwie podkreśla się, że przestępstwo z art. 385 c.p. we wszystkich jego wariantach ma charakter przestępstwa jednorazowego o trwałych skutkach²². W kontekście ucieczki z aresztu domowego wskazano, że to przestępstwo jednochwilowe i jako takie jest popełnione w momencie opuszczenia miejsca izolacji, w związku z czym przy ustalaniu ewentualnych okoliczności usprawiedliwiających sprawcę powinno się brać pod uwagę ten właśnie moment, a nie okres późniejszego pozostawania na wolności²³. Uwaga o jednorazowym charakterze przestępstwa dotyczy także niepowrótca do jednostki penitencjarnej po upływie okresu, na jaki udzielono zezwolenia na opuszczenie jej²⁴, w tym niepowrótca z zatrudnienia zewnętrznego²⁵.

Zgodnie z art. 386 ust. 1 c.p. kto umożliwi lub ułatwi ucieczkę osoby zgodnie z prawem aresztowanej lub uwięzionej za przestępstwo, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 5. Chociaż w przepisie tym nie mówi się o osobie osadzonej w areszcie domowym, to orzecznictwo stoi na stanowisku, że regulacja ta może mieć zastosowanie również do osoby, która ułatwiła ucieczkę takiemu aresztantowi²⁶. Jeśli czyn dotyczył osoby skazanej na karę śmierci²⁷ lub dożywotniego pozbawienia wolności, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 3 do 10 lat (art. 386 ust. 2 c.p.). Kara powinna być zaostrzona, jeśli sprawca stosuje jeden ze środków wskazanych w ust. 1 poprzedniego artykułu (art. 386 ust. 3 c.p.)²⁸. Karę należy złagodzić, gdy: 1) sprawca to bliski krewny osoby pozbawionej wolności; 2) sprawca w ciągu 3 miesięcy od ucieczki spowoduje schwytanie uciekiniera lub postawienie go przed władzami (art. 386 ust. 4 c.p.). Dla celów prawa karnego przez „bliskich krewnych” rozumie się wstępnych, zstępnych, małżonków, partnerów związku cywilnego osób tej samej płci, rodzeństwo, powinowatych w tym samym stopniu, wujostwo, bratanków i siostrzeńców; jednakże termin ten nie obejmuje powinowatych w przypadku śmierci małżonka i braku potomstwa (art. 307 c.p.). Skazując sprawcę za przestępstwo określone w omawianym artykule, sąd orzeka pozbawienie praw publicznych (art. 386 ust. 5 c.p.).

Artykuł 386 ust. 1 c.p. przewiduje dwa rodzaje czynności sprawczej: umożliwienie i ułatwienie ucieczki. W pierwszym przypadku sprawca odgrywa decydującą i wiodącą rolę w bezpośrednim przygotowaniu lub wykonaniu cudzej ucieczki, natomiast w drugim przypadku sprawca czyni ucieczkę osoby pozbawionej wolności łatwiejszą

²² Wyrok VI Sekcji karnej włoskiego Najwyższego Sądu Kasacyjnego z 19.09.1997 r., nr 2217, <https://www.brocardi.it/massimario/17911.html> (dostęp: 3.01.2022 r.).

²³ Wyrok VI Sekcji karnej włoskiego Najwyższego Sądu Kasacyjnego z 3.04.2015 r., nr 14037, <https://www.brocardi.it/massimario/39644.html> (dostęp: 3.01.2022 r.).

²⁴ Wyrok V Sekcji karnej włoskiego Najwyższego Sądu Kasacyjnego z 11.06.1982 r., nr 5823, <https://www.brocardi.it/massimario/39647.html> (dostęp: 3.01.2022 r.). W orzeczeniu tym wyraźnie wskazano, że tego typu przestępstwo nie ma charakteru trwałego i jest popełnione w momencie i miejscu, w którym skazany zaniechał powrotu do miejsca izolacji we właściwym czasie.

²⁵ Wyrok III Sekcji karnej włoskiego Najwyższego Sądu Kasacyjnego z 5.12.1996 r., nr 3712, <https://www.brocardi.it/massimario/12709.html> (dostęp: 3.01.2022 r.).

²⁶ Wyrok VI Sekcji karnej włoskiego Najwyższego Sądu Kasacyjnego z 27.04.2006 r., nr 14612, <https://www.brocardi.it/massimario/35402.html> (dostęp: 3.01.2022 r.).

²⁷ Obecnie włoskie prawo nie przewiduje kary śmierci.

²⁸ Chodzi tu zapewne o art. 385 ust. 2, gdyż w ust. 1 brak jest okoliczności kwalifikujących.

poprzez zapewnienie odpowiednich środków i udzielenie innej, niezbędnej pomocy²⁹. Umożliwić ucieczkę można również przez zaniechanie, np. przez niesprawowanie odpowiedniego nadzoru³⁰.

W myśl art. 387 ust. 1 c.p. kto, będąc z racji sprawowanego przez siebie urzędu odpowiedzialnym, choćby tymczasowo, za pilnowanie osoby aresztowanej lub uwięziona za przestępstwo, przez niedbalstwo dopuszcza do ucieczki tej osoby, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3 albo grzywnie od 103 do 1032 euro. Chodzi tutaj o osoby sprawujące funkcje kierownicze w jednostce penitencjarnej, a także osoby, które sprawują bezpośredni nadzór nad osadzonymi, takie jak funkcjonariusze służby więziennej czy policji³¹. Sprawca nie podlega karze, jeśli w ciągu 3 miesięcy od ucieczki spowoduje schwytanie uciekiniera lub postawienie go przed władzami (art. 387 ust. 2 c.p.).

Na koniec należy przytoczyć art. 391 c.p., zgodnie z którym kto umożliwi lub ułatwi ucieczkę osoby, wobec której stosowany jest izolacyjny środek zabezpieczający, albo ukrywa takiego zbiega lub w inny sposób pomaga mu uniknąć poszukiwań ze strony władz, podlega karze pozbawienia wolności do lat 2; art. 386 ust. 3 stosuje się (art. 391 ust. 1 c.p.); jeśli do ucieczki dopuściła przez niedbalstwo osoba, która z racji sprawowanego przez siebie urzędu była odpowiedzialna, choćby tymczasowo, za pilnowanie zbiega, podlega ona grzywnie do 1032 euro; art. 387 ust. 2 stosuje się (art. 391 ust. 2 c.p.). Izolacyjne środki zabezpieczające (*measure di sicurezza detentive*) to: umieszczenie w kolonii rolniczej albo domu pracy; umieszczenie w zakładzie leczniczym albo domu opieki; umieszczenie w zakładzie psychiatrycznym; umieszczenie w zakładzie poprawczym (art. 215 c.p.).

3. Francja

Interesujące z omawianego punktu widzenia przepisy znajdują się w rozdziale IV „Przestępstwa przeciwko funkcjonowaniu wymiaru sprawiedliwości”, w sekcji 3 „Przestępstwa przeciwko powadze wymiaru sprawiedliwości”, w paragrafie 2 „Ucieczka” francuskiego kodeksu karnego³².

Zgodnie z art. 434–27 ust. 1 c.pén. karalna ucieczka zachodzi wtedy, gdy więzień uchyla się od dozoru, któremu jest poddany. Ucieczka pociąga za sobą karę pozbawienia wolności do lat 3 i grzywnę do 45.000 euro (art. 434–27 ust. 2 c.pén.). Jeśli ucieczce towarzyszyło użycie przemocy, wyłamanie się lub korupcja (nawet jeżeli tych zachowań dopuściła się, w porozumieniu z więźniem, osoba trzecia), sprawca podlega karze pozbawienia wolności do lat 5 i grzywnie do 75.000 euro (art. 434–27 ust. 3 c.pén.). Wyłamanie się polega na sforsowaniu, uszkodzeniu lub

²⁹ Wyrok I Sekcji karnej włoskiego Najwyższego Sądu Kasacyjnego z 22.01.1980 r., nr 886, <https://www.brocardi.it/massimario/56650.html> (dostęp: 3.01.2022 r.).

³⁰ Wyrok III Sekcji karnej włoskiego Najwyższego Sądu Kasacyjnego z 22.03.1991 r., nr 3251, <https://www.brocardi.it/massimario/35403.html> (dostęp: 3.01.2022 r.).

³¹ Zob. <https://www.brocardi.it/codice-penale/libro-secondo/titolo-iii/capo-ii/art387.html> (dostęp: 3.01.2022 r.).

³² *Code pénal* z 22.07.1992 r., <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGI-TEXT000006070719> (dostęp: 3.01.2022 r.) – dalej c.pén.

zniszczeniu jakiegokolwiek urządzenia służącego zamknięciu bądź ogrodzeniu określonego miejsca. Jako wyłamanie należy traktować również użycie podrobionego lub nielegalnie uzyskanego klucza albo innego urządzenia, które może posłużyć do otwarcia urządzenia zamykającego, nawet jeśli nie łączy się to z forsowaniem lub uszkodzaniem takiego urządzenia (art. 132–73 c.pén.).

W myśl art. 434–29 c.pén. takim samym karom jak za ucieczkę podlega:

- 1) więzień, który uchodzi z zakładu opieki zdrowotnej lub szpitala, gdzie poddany jest dozorowi,
- 2) skazany, który uchyla się od kontroli, pod jaką się znajduje w związku z zezwoleniem na wykonywanie kary na zewnątrz jednostki penitencjarnej lub w areszcie domowym w systemie dozoru elektronicznego albo w systemie półwolnościowym³³, względnie w związku z korzystaniem przez niego z zezwolenia na czasowe opuszczenie jednostki penitencjarnej,
- 3) skazany, który nie powraca do jednostki penitencjarnej po zakończeniu okresu przerwy w odbywaniu kary pozbawienia wolności lub okresu odbywania takiej kary w częściach, względnie nie powraca do jednostki penitencjarnej po upływie terminu zezwolenia na wykonywanie kary na zewnątrz tej jednostki, na wykonywanie kary w systemie półwolnościowym lub na czasowe opuszczenie jednostki penitencjarnej,
- 4) skazany odbywający karę pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego, który w jakikolwiek sposób zakłóca działanie urządzeń służących do kontroli miejsca jego przebywania.

Zgodnie z art. 434–28 c.pén. na potrzeby niniejszego paragrafu (tj. paragrafu 2 – „Ucieczka”) przez „więźnia” rozumie się osobę, która:

- 1) została zatrzymana przez policję,
- 2) oczekuje na postawienie przed sądem lub jest w trakcie stawiania jej przed sądem po zatrzymaniu przez policję lub podczas wykonywania nakazu zatrzymania,
- 3) została powiadomiona o nakazie przyjęcia do aresztu lub nakazie zatrzymania, który jest w mocy,
- 4) odbywa karę pozbawienia wolności lub została zatrzymana w celu wykonania takiej kary,
- 5) znajduje się w areszcie ekstradycyjnym.

Kwalifikowane typy przestępstwa ucieczki zostały również opisane w art. 434–30 c.pén., zgodnie z którym czyny określone w art. 434–27 oraz art. 434–29 pkt 1 podlegają karze pozbawienia wolności do lat 7 i grzywnie do 100.000 euro, jeżeli zostały popełnione przy zastosowaniu groźby użycia broni, materiałów wybuchowych, łatwopalnych lub toksycznych (art. 434–30 ust. 1 c.pén.); jeśli wskazane w ust. 1 przestępstwa zostały popełnione z użyciem broni, materiałów wybuchowych, łatwopalnych lub toksycznych, względnie przestępstw tych dopuściła się zorganizowana grupa przestępcza, niezależnie od tego, czy członkowie tej grupy

³³ Wykonywanie kary na zewnątrz jednostki penitencjarnej (*le placement à l'extérieur*) w areszcie domowym w systemie dozoru elektronicznego (*la détention à domicile sous surveillance électronique*) oraz w systemie półwolnościowym (*la semi-liberté*) są to systemy wykonywania kary pozbawienia wolności, które mają na celu społeczną reintegrację skazanego (zob. art. 132–25 i 132–26 c.pén.).

byli więźniami, sprawca podlega karze pozbawienia wolności do lat 10 i grzywnie do 150.000 euro (art. 434–30 ust. 2 c.pén.). W myśl art. 132–75 c.pén. broń to każdy przedmiot zaprojektowany do zabijania i ranienia. Każdy inny przedmiot, który może stanowić zagrożenie dla ludzi, jest uważany za broń, jeżeli używa się go do zabijania, zadawania ran lub gróźb albo – w zamyśle osoby, która ten przedmiot posiada – ma zostać użyty do tych celów. Również każdy przedmiot podobny do broni zaprojektowanej do zabijania i ranienia, który jest używany do grożenia zabiciem lub zranieniem albo – w zamyśle osoby, która ten przedmiot posiada – ma zostać użyty do tych celów, traktuje się jako broń. Użycie zwierzęcia do zabicia, zranienia lub gróźby uważa się za użycie broni. Z kolei zgodnie z art. 132–71 c.pén. zorganizowana grupa przestępcza to każde sformowane ugrupowanie lub porozumienie zawarte w celu przygotowania jednego lub większej liczby przestępstw, charakteryzowane przez jedno lub większą liczbę znamion tych przestępstw. Przygotowanie przestępstw interpretuje się jako ogół czynności, których celem jest ułatwienie dalszych etapów realizacji znamion czynu zabronionego (np. rozpoznawanie miejsc, gdzie ma zostać popełniony czyn, sporządzanie planów działania, nadzorowanie sprawców wykonawczych)³⁴.

Należy zauważyć, że bez uszczerbku dla przepisów art. od 132–2 do 132–5 (przepisy te dotyczą kwestii zbiegu przestępstw) kary nałożone za ucieczkę kumulują się i nie mogą być wykonywane równolegle z karami, które odbywał uciekinier, lub które zostały nałożone na niego za popełnienie przestępstwa, w związku z którym został pozbawiony wolności (art. 434–31 c.pén.).

Przestępstwo udzielenia pomocy w ucieczce zostało stypizowane w art. 434–32 c.pén. Zgodnie z tym przepisem, kto dostarcza więźniowi jakichkolwiek środków, dzięki którym może on uchylić się od dozoru, któremu jest poddany, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3 i grzywnie do 45.000 euro (art. 434–32 ust. 1 c.pén.); jeśli udzieleniu pomocy towarzyszyło użycie przemocy, wyłamanie lub korupcja, sprawca podlega karze pozbawienia wolności do lat 5 i grzywnie do 75.000 euro (art. 434–32 ust. 2 c.pén.); jeśli natomiast pomoc wiązała się z dostarczeniem lub użyciem broni, materiałów wybuchowych, łatwopalnych lub toksycznych, sprawca podlega karze pozbawienia wolności do lat 7 i grzywnie do 100.000 euro (art. 434–32 ust. 3 c.pén.).

W myśl art. 434–33 ust. 1 c.pén. kto, będąc odpowiedzialnym za sprawowanie dozoru nad więźniem, ułatwia lub przygotowuje jego ucieczkę, chociażby przez celowe zaniechanie, podlega karze pozbawienia wolności do lat 10 i grzywnie do 150.000 euro. Przepis powyższy stosuje się także do osoby, która z racji sprawowanych funkcji ma prawo wstępu do jednostki penitencjarnej lub zbliżenia się do więźnia w jakimkolwiek charakterze (art. 434–33 ust. 2 c.pén.). Jeśli pomoc wiązała się z dostarczeniem lub użyciem broni, materiałów wybuchowych, łatwopalnych lub toksycznych, sprawca podlega karze pozbawienia wolności do lat 15 i grzywnie do 225.000 euro (art. 434–33 ust. 3 c.pén.).

³⁴Zob. J. Brzezińska, *Z problematyki przestępczości zorganizowanej w prawie francuskim* [w:] *Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego*, t. XXXIX, red. T. Kalisz, Wrocław 2016, s. 14.

Osoby, o których mowa w art. 434–32 i 434–33 c.pén., mogą być solidarnie zobowiązane do zapłaty odszkodowania, którego pokrzywdzony miałby prawo dochodzić od więźnia, wnosząc powództwo cywilne o wynagrodzenie szkód spowodowanych przestępstwem, za jakie tenże został uwięziony (art. 434–34 c.pén.).

Usiłowanie występku określonych w omawianym paragrafie jest karalne (art. 434–36 c.pén.)³⁵.

Artykuł 434–37 c.pén. przewiduje instytucję czynnego żalu, polegającą na tym, że nie podlega karze osoba, która – jako sprawca albo współdziałający – dopuściła się usiłowania przestępstwa określonego w niniejszym paragrafie, jeśli zawiadomiła o ucieczce organ sądowy lub administrację jednostki penitencjarnej i tym samym zapobiegła dokonaniu ucieczki.

4. Hiszpania

Rozwiązania interesujące z punktu widzenia omawianej problematyki znajdują się w tytule XX „Przestępstwa przeciwko wymiarowi sprawiedliwości”, w rozdziale VIII „Naruszenie wyroku” hiszpańskiego kodeksu karnego³⁶.

Zgodnie z art. 468 ust. 1 cód.p. kto narusza orzeczony wobec niego wyrok, środek zabezpieczający³⁷, środek zapobiegawczy, areszt, karę pozbawienia wolności bądź uchyla się od konwoju (chodzi o przemieszczanie osadzonego poza jednostką penitencjarną³⁸), podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do roku, jeśli był pozbawiony wolności, a w pozostałych przypadkach – grzywnie od 12 do 24 miesięcy³⁹.

Przepis ten ma zastosowanie do ucieczki dokonanej przez osobę prawnie pozbawioną wolności, a także do niepowrótca osadzonego do jednostki penitencjarnej po upływie okresu, na jaki zostało udzielone zezwolenie na czasowe opuszczenie tejże jednostki. Zgodnie z art. 5 ust. 2 lit. a *Real Decreto 190/1996, de 9 de febrero, por el que se aprueba el Reglamento Penitenciario*⁴⁰ podstawowym obowiązkiem osadzonego jest pozostawać w jednostce penitencjarnej do czasu zwolnienia do dyspozycji władzy sądowniczej lub w celu wykonania nałożonej na niego kary pozbawienia wolności. W literaturze podkreśla się, że z obowiązku tego wynika zakaz ucieczki, którego przełamanie może implikować odpowiedzialność z art. 468

³⁵ Prawo francuskie dzieli przestępstwa, w zależności od ciężaru gatunkowego, na zbrodnie (*crimes*), występki (*délits*) i wykroczenia (*contraventions*) (art. 111–1 c.pén.). Zgodnie z art. 121–4 c.pén. usiłowanie zbrodni jest karalne zawsze, natomiast usiłowanie występku – tylko w przypadkach przewidzianych przez prawo. Spośród omawianych przestępstw zbrodnią jest tylko czyn z art. 434–33 ust. 3, pozostałe przestępstwa to występki.

³⁶ *Código Penal (Ley Orgánica 10/1995)* z 23.11.1995 r., <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1995-25444> (dostęp: 3.01.2022 r.) – dalej: cód.p.

³⁷ Środki zabezpieczające (*las medidas de seguridad*) wymienione są w art. 96 cód.p.

³⁸ Zob. *Delito de quebrantamiento de condena y evasión de presos*, <https://www.eliasymunozabogados.com/diccionario-juridico/delito-quebrantamiento-condena-evasion-presos> (dostęp: 3.01.2022 r.).

³⁹ Jeśli przepis prawa nie stanowi inaczej, grzywnę wymierza się w stawkach dziennych (art. 50 ust. 2 cód.p.). Jeżeli wymiar grzywny jest określony w miesiącach lub latach, przez miesiąc należy rozumieć 30 dni, a przez rok – 360 dni (art. 50 ust. 4 cód.p.).

⁴⁰ Akt ten reguluje wykonywanie kar i innych środków skutkujących pozbawieniem wolności; <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1996-3307> (dostęp: 3.01.2022 r.).

lub 469 cód.p.⁴¹ Należy zauważyć, że hiszpański Sąd Najwyższy wskazał w wyroku z 14.02.2020 r. (nr 50/2020), że występujące w art. 468 cód.p. sformułowanie „był pozbawiony wolności” odnosi się do aspektu normatywnego, tj. odbywania kary pozbawienia wolności, a nie do aspektu faktycznego związanego z pozbawieniem wolności w sensie fizycznym, w związku z czym w przypadku niepowrótca do zakładu karnego z zezwolenia na jego opuszczenie wobec sprawcy powinna być orzeczona kara pozbawienia wolności, a nie grzywna⁴². W przedmiotowej sprawie oskarżony, odbywający karę pozbawienia wolności, uzyskał zezwolenie na opuszczenie zakładu karnego na kilka dni. Nie powrócił do jednostki w wyznaczonym terminie i został zatrzymany dopiero kilka miesięcy później. Hiszpańskie prawo karne wykonawcze, tak jak polskie, przewiduje zezwolenia na czasowe opuszczenie jednostki penitencjarnej (*permisos de salida*) (zob. art. 47 i 48 *Ley Orgánica 1/1979, de 26 de septiembre, General Penitenciaria*⁴³). W literaturze podkreśla się, że jedną z konsekwencji (oprócz np. konsekwencji dyscyplinarnych) zaniechania powrotu do jednostki w wyznaczonym terminie jest możliwość zastosowania art. 468 cód.p.⁴⁴

W myśl art. 37 ust. 3 cód.p. przepisy art. 468 cód.p. mają zastosowanie również do osoby, która uchyla się od kary aresztu domowego. Kara ta (*la localización permanente*) polega na obowiązku przebywania skazanego w jego domu lub innym miejscu określonym przez sąd (art. 35 i art. 37 ust. 1 cód.p.). W pewnych sytuacjach można orzec, że kara ta będzie wykonywana w soboty, niedziele i święta państwowe w zakładzie karnym położonym najbliżej miejsca zamieszkania skazanego (art. 37 ust. 1 akapit 2 cód.p.). Należy zauważyć, że charakter tego środka bardziej przypomina ograniczenie wolności niż jej pozbawienie.

Kwalifikowany typ przestępstwa samouwolnienia określony został w art. 469 cód.p., zgodnie z którym ten, kto – będąc skazanym lub uwięzionym na innej podstawie – ucieka z miejsca pozbawienia wolności, używając przemocy wobec osoby lub groźby jej użycia, przemocy wobec rzeczy albo biorąc udział w buncie, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 4. W literaturze bunt definiuje się jako wystąpienie kilku skazanych lub więźniów przeciwko władzom odpowiedzialnym za ich pilnowanie⁴⁵.

W art. 470 cód.p. stypizowano przestępstwo ułatwienia ucieczki. Zgodnie z ust. 1 tego artykułu kto umożliwi ucieczkę skazanemu, uwięzionemu na innej podstawie albo zatrzymanemu, zarówno z miejsca, w którym jest on pozbawiony wolności, jak i w trakcie jego konwojowania, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do roku i grzywnie od 12 do 24 miesięcy. Jeśli w celu popełnienia przestępstwa, o którym mowa w ust. 1, użyto przemocy wobec osoby lub groźby jej użycia, przemocy wobec rzeczy albo dopuszczono się korupcji, sprawca podlega karze pozbawienia wolności

⁴¹ Zob. F.J. Armenta González-Palenzuela, V. Rodríguez Ramírez, *Reglamento Penitenciario comentado: análisis sistemático y recopilación de legislación*, Sevilla 2006, s. 78.

⁴² Tribunal Supremo, Sala de lo Penal, Sentencia núm. 50/2020, <https://vlex.es/vid/840799120> (dostęp: 3.01.2022 r.).

⁴³ <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1979-23708> (dostęp: 3.01.2022 r.).

⁴⁴ Zob. F.J. Armenta González-Palenzuela, V. Rodríguez Ramírez, *Reglamento...*, s. 253 i 567.

⁴⁵ Zob. *Comentarios a la Parte Especial del Derecho Penal*, red. G. Quintero Olivares, Pamplona 2016, s. 1901.

od 6 miesięcy do lat 4 (art. 470 ust. 2 cód.p.). Jeśli przestępstwa dopuściła się osoba wskazana w art. 454 cód.p. (osoba najbliższa dla więźnia⁴⁶), podlega ona grzywnie od 3 do 6 miesięcy, przy czym kara powinna być adekwatna do wyrządzonej szkody lub zastosowanej przemocy albo groźby (art. 470 ust. 3 cód.p.). Natomiast zgodnie z art. 471 cód.p. sąd stosuje zaostrenie kary o jeden stopień⁴⁷, jeśli sprawca przestępstwa to funkcjonariusz publiczny odpowiedzialny za konwojowanie lub strzeżenie skazanego lub uwięzionego na innej podstawie. Wobec takiej osoby należy również orzec zakaz zatrudnienia lub sprawowania urzędów w sferze publicznej na okres od 6 do 10 lat, jeśli uciekinier był skazany prawomocnym wyrokiem, a w pozostałych przypadkach – na okres od 3 do 6 lat.

5. Wnioski

Poczynione uwagi pozwalają na sformułowanie następujących wniosków.

1. Dobro chronione przez omówione wyżej przepisy to – podobnie jak w prawie polskim – prawidłowe funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości. We włoskim kodeksie jest ono uszczegółowione i określone mianem „powagi decyzji sądowych”, podobnie w hiszpańskim, gdzie mówi się o „naruszeniu wyroku”, natomiast we francuskim następuje zawężenie do „powagi wymiaru sprawiedliwości”.

2. We wszystkich przeanalizowanych prawodawstwach samouwolnienie (ucieczka) osoby pozbawionej wolności zgodnie z prawem podlega karze. Interesujące jest jednak to, że w przepisach Włoch, Francji i Hiszpanii chodzi o izolację związaną z wykonywaniem przez państwo szeroko rozumianego prawa karania (*ius puniendi*). Mowa tu o pozbawieniu wolności w sprawach o charakterze karnym, np. odbywanie kary pozbawienia wolności, zatrzymanie w związku z podejrzeniem popełnienia przestępstwa, tymczasowe aresztowanie. Artykuł 242 § 1 polskiego k.k. dużo szerzej rysuje krąg podmiotów mogących być sprawcą ucieczki, wskazując ogólnie, że chodzi o osobę pozbawioną wolności „na podstawie orzeczenia sądu lub prawnego nakazu wydanego przez inny organ państwowy”. Może się to więc wiązać z izolacją stosowaną w związku z wykonywaniem wymiaru sprawiedliwości w sprawach nie tylko karnych, ale też cywilnych czy administracyjnych⁴⁸.

Należy wskazać, że we Włoszech przepis penalizujący ucieczkę ma zastosowanie również do skazanego, który wykonuje pracę poza terenem jednostki penitencjarnej i oddał się samowolnie z takiego miejsca. Kwestia kwalifikacji prawnej takiego zachowania jest na gruncie polskiego k.k. skomplikowana⁴⁹. Próbę ujednoczenia

⁴⁶ Najbliżsi to: małżonek lub osoba, która pozostaje z więźniem w stałej relacji uczuciowej podobnego rodzaju, a także wstępni, zstępni, rodzeństwo (rodzone i wynikające z przysposobienia) oraz powinowaci w tym samym stopniu.

⁴⁷ Kara zaostrzona o jeden stopień nie może być niższa od górnej granicy ustawowego zagrożenia zwiększonego o jeden dzień lub jedną stawkę dzienną grzywny, w zależności od rodzaju wymierzonej kary, oraz nie może przekraczać górnej granicy ustawowego zagrożenia zwiększonego o połowę (art. 70 ust. 1 pkt 1 cód.p.).

⁴⁸ Zob. na ten temat szerzej P. Poniatowski, *Przestępstwa...*, s. 79–118.

⁴⁹ Zob. P. Poniatowski, *Przestępstwa...*, s. 178–185, 344–346, 353–358 oraz B. Boch, *Kwalifikacja prawna czynu polegającego na samowolnym oddaleniu się skazanego z miejsca pracy poza zakładem karnym w systemie bez konwojenta*, „Przeгляд Sądowy” 2017/11–12, s. 81 i n.

orzecznictwa w tym zakresie podjęto w uchwale składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z 8.04.2021 r., I KZP 9/20⁵⁰, w której stwierdzono, że: „Samowolne opuszczenie miejsca pracy przez skazanego, zatrudnionego poza terenem zakładu karnego w systemie bez konwojenta, na podstawie art. 91 pkt 2 k.k.w.⁵¹, nie stanowi czynności sprawczej przestępstwa określonego w art. 242 § 1 k.k.”⁵².

3. Wszystkie omówione prawodawstwa przewidują również kwalifikowany typ przestępstwa ucieczki, przy czym najbardziej zbliżona do rozwiązania polskiego jest regulacja hiszpańska. Znamiona kwalifikujące to: użycie przemocy (wobec osoby – Włochy, wobec osoby lub rzeczy – Hiszpania, Francja); groźba użycia przemocy wobec osoby (Włochy, Hiszpania); groźba użycia broni, materiałów wybuchowych, łatwopalnych lub toksycznych (Francja); wyłamanie się z miejsca izolacji (Włochy, Francja); użycie broni, materiałów wybuchowych lub toksycznych (Włochy, Francja); popełnienie przestępstwa przez więcej niż jedną osobę (Włochy – co najmniej dwie osoby, Francja – zorganizowana grupa przestępcza, Hiszpania – co najmniej kilka osób biorących udział w buncie); korupcja (Francja). W polskim k.k. (art. 242 § 4) mówi się z kolei ogólnie o użyciu przemocy (co wiąże się z wpływaniem na psychikę określonej osoby poprzez oddziaływanie na człowieka lub rzecz), groźbie jej użycia, działaniu w porozumieniu z innymi osobami (czyli co najmniej dwiema), a także uszkodzeniu miejsca zamknięcia. To ostatnie znamię nie występuje w analizowanych regulacjach obcych, choć takie uszkodzenie może towarzyszyć wyłamaniu się, o którym mowa w kodeksie włoskim i francuskim.

4. Wszystkie przeanalizowane prawodawstwa przewidują rozwiązania podobne do art. 242 § 2 i 3 polskiego k.k. (przestępstwo tzw. niepowrotu), przy czym o ile we Włoszech i Francji przepisy wyraźnie odnoszą się do różnego rodzaju zezwoleń na czasowe opuszczenie jednostki penitencjarnej, o tyle w Hiszpanii karalność niepowrotu wyprowadza się z ogólnego przepisu art. 468 ust. 1 cód.p. Warunkiem dokonania przestępstwa z art. 242 § 2 i 3 k.k. jest pozostawanie przez sprawcę na wolności ponad 3 dni po upływie wyznaczonego terminu powrotu do jednostki penitencjarnej. Podobne rozwiązanie przyjęto we Włoszech, jednakże tam czas ten wynosi 12 godzin. Kolejnym podobieństwem w stosunku do polskiej regulacji okazuje się to, że we włoskim prawie znamieniem negatywnym przestępstwa niepowrócenia do miejsca izolacji jest istnienie uzasadnionego powodu zaniechania powrotu. Co ciekawe, we włoskim orzecznictwie przyjmuje się, iż omawiane przestępstwo ma charakter jednorazowy. W Polsce dominuje (nietrafny moim zdaniem) pogląd, że przestępstwo to cechuje się trwałością, a więc jest popełniane przez cały okres bezprawnego pozostawiania sprawcy na wolności⁵³.

5. Jeśli chodzi o odpowiedniki naszego art. 243 k.k. (uwolnienie osoby pozbawionej wolności lub ułatwienie jej ucieczki), to we wszystkich badanych prawodawstwach występują przestępstwa tego typu, przy czym mają one również swoje odmiany

⁵⁰ OSNK 2021/6, poz. 22.

⁵¹ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (tekst jedn.: Dz.U. z 2021 r. poz. 53 ze zm.).

⁵² Takie kategoryczne postawienie sprawy, bez niuansowania problemu wykonywania pracy poza terenem zakładu karnego, jest moim zdaniem nietrafne. Do kwestii tej odniosłem się szerzej w odrębnym opracowaniu, które w momencie pisania niniejszych słów oczekuje na publikację.

⁵³ Zob. szerzej P. Poniatowski, *Przestępstwa...*, s. 198–208.

zmodyfikowane, czego w polskim Kodeksie karnym brak. Biorąc pod uwagę typy podstawowe, czynność sprawcza polega na: umożliwianiu lub ułatwianiu uciezki (Włochy), dostarczaniu więźniowi jakichkolwiek środków, dzięki którym może on uchylić się od dozoru, jakiemu jest poddany (Francja), lub umożliwianiu uciezki (Hiszpania). Wszystkie te czynności stanowią formę umyślnego udzielenia pomocy przy ucieczce.

Znamiona kwalifikujące te przestępstwa to m.in. użycie przemocy (Włochy, Francja, Hiszpania), wyłamanie (Włochy, Francja), korupcja (Francja, Hiszpania), dostarczenie lub użycie broni (Francja). Interesujące, że we Włoszech okolicznością zwiększającą karygodność omawianego typu przestępstwa jest surowa kara odbywana przez zbiega, któremu sprawca pomaga. We Francji i Hiszpanii znamieniem kwalifikującym jest to, że pomocy przy ucieczce udziela osoba odpowiedzialna za sprawowanie nadzoru nad więźniem.

We Włoszech i Hiszpanii określono również typy uprzywilejowane przestępstwa. Łagodniejszej karze podlega sprawca, który jest – ogólnie rzecz ujmując – osobą bliską dla uciekiniera. Włoski kodeks przewiduje również, że łagodniej należy potraktować sprawcę, który wyraził swego rodzaju czynny żal po dokonaniu przestępstwa (w ciągu 3 miesięcy od uciezki spowodował schwytanie uciekiniera lub postawienie go przez władzami).

Warto też zwrócić uwagę na to, że włoski kodeks przewiduje odpowiedzialność karną za dopuszczenie do uciezki przez niedbalstwo. Sprawcą takiego czynu zabronionego może być tylko osoba odpowiedzialna za pilnowanie więźnia. Na gruncie polskiego k.k. takie zachowanie można rozpatrywać pod kątem art. 231 § 3 k.k. (nieumyślne przekroczenie uprawnień lub niedopełnienie obowiązków przez funkcjonariusza publicznego). Trzeba jednak pamiętać, że warunkiem zastosowania tego przepisu jest ustalenie, że sprawca swoim czynem wyrządził istotną szkodę. Przestępstwo nieumyślnego uwolnienia osoby pozbawionej wolności lub ułatwienia jej uciezki przewidywał natomiast art. 257 § 2 Kodeksu karnego z 1969 r.⁵⁴

6. Porównanie regulacji prawnych obowiązujących we Włoszech, Francji i Hiszpanii prowadzi do wniosku, że państwa te można zaliczyć do tej samej kultury prawnej, którą można nazwać romańską. Regulacje te nie są identyczne, jednakże wykazują podobne cechy. Niewykluczone, że wynika to właśnie z tego, że wyrastają z jednego pnia, tj. z tradycji prawa rzymskiego.

Zauważyć można, że polskie rozwiązania charakteryzują się większą syntetycznością niż omówione regulacje obce. Zastanowić trzeba się jednak, czy taka syntetyczność nie jest źródłem chaosu interpretacyjnego, który można zauważyć w orzecznictwie i doktrynie w kontekście analizy art. 242 i 243 k.k.⁵⁵

Być może należałoby poświęcić syntetyczność kosztem drobnej kazuistyki i wyraźnie uregulować niektóre kwestie, np. stworzyć typ przestępstwa polegającego

⁵⁴ Ustawa z 19.04.1969 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 1969 r. Nr 13, poz. 94 ze zm.). Zapewne powodem wyeliminowania tego typu przestępstwa z polskiego porządku prawnego była bardzo mała liczba skazań za takie czyny (zob. P. Poniatowski, *Przestępstwa...*, s. 38).

⁵⁵ Zob. na ten temat P. Poniatowski, *Przestępstwa...*, *passim*, w szczególności rozdziały dotyczące analizy ustawowych znamion omawianych tam przestępstw.

na samowolnym oddaleniu się osadzonego z miejsca pracy wykonywanej poza jednostką penitencjarną (np. wprowadzenie do art. 242 k.k. paragrafu 3a o treści: „Karze określonej w § 2 podlega także osadzony skierowany do pracy poza terenem zakładu karnego lub aresztu śledczego [ewentualnie: jednostki penitencjarnej], który nie stawia się w miejscu pracy w wyznaczonym terminie albo samowolnie oddała się z takiego miejsca, chyba że ma zastosowanie § 1 niniejszego artykułu”).

Ponadto warto pomyśleć nad ograniczeniem karalności samouwolnień do ucieczek z izolacji o charakterze karnym. Przepis mógłby mieć następujące brzmienie: „Kto uwalnia się, będąc pozbawionym wolności na podstawie orzeczenia sądu lub prawnego nakazu wydanego przez inny organ państwowy w związku z popełnionym przez niego czynem zabronionym wypełniającym znamiona przestępstwa lub przestępstwa skarbowego albo w związku z umieszczeniem w zakładzie poprawczym, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2”.

Należy zastanowić się też nad wprowadzeniem – wzorem art. 385 ust. 4 włoskiego kodeksu karnego – regulacji przewidującej łagodniejszą odpowiedzialność za samouwolnienie lub tzw. niepowrót, jeśli sprawca dobrowolnie powrócił do miejsca izolacji w określonym czasie po dokonaniu przestępstwa.

W świetle problemu rozpatrywanego przez Sąd Najwyższy w sprawach I KZP 11/16 oraz I KZP 3/17⁵⁶, związanego w kwalifikacją prawną uchylenia się skazanego od odbywania kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego, warto pójść za wzorem rozwiązań włoskich oraz francuskich i stworzyć przepis wprowadzający karalność wskazanego zachowania, szczególnie że trudno uzasadnić brak takiej regulacji, skoro podobne czyny, ale dotyczące wykonywania niektórych środków karnych i zabezpieczających, są penalizowane (art. 244a i 244b k.k.). Regulacja taka mogłaby przyjąć następujący kształt: „Skazany, wobec którego wykonywany jest dozór elektroniczny stacjonarny, który bez usprawiedliwionej przyczyny narusza obowiązek pozostawania we wskazanym przez sąd miejscu w wyznaczonym czasie, podlega karze...”.

Jeśli zaś chodzi o przestępstwo z art. 243 k.k., to – czerpiąc inspirację z prawa włoskiego i hiszpańskiego – można zastanowić się nad wprowadzeniem łagodniejszej odpowiedzialności dla osoby, która uwolniła lub ułatwiła ucieczkę osobie najbliższej

⁵⁶ Zob. postanowienie Sądu Najwyższego z 19.01.2017 r., I KZP 11/16, w którym stwierdzono, że: „zwrot normatywny «uwalnia się sam będąc pozbawionym wolności na podstawie orzeczenia sądu», powinien być interpretowany również jako takie działanie, które stanowi bezprawne uwolnienie się od wykonywania kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego, a sprawca ponosi wówczas odpowiedzialność karną na podstawie art. 242 § 1 k.k.” (http://www.sn.pl/sprawy/SiteAssets/Lists/Zagadnienia_prawne/EditForm/I-KZP-0011-16_p.pdf; dostęp: 3.01.2022 r.), a także związany z nim wyrok składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z 21.06.2017 r., I KZP 3/17, LEX nr 2334899. Krytycznie do zapatrywań Sądu Najwyższego odnieśli się: P. Poniatowski, *Gloss on the Supreme Court ruling of 19 January 2017, I KZP 11/16 (with reference to the Supreme Court judgement of 21 June 2017, I KZP 3/17)*, „Ius Novum” 2018/4, s. 160 i n. oraz W. Ludźmiński, M. Tyrulik, *Przestępstwo samouwolnienia a system dozoru elektronicznego i praca poza zakładem karnym*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2021/1, s. 15 i n., natomiast aprobująco – A. Górski, *Wykonywanie kary w systemie dozoru elektronicznego a przestępstwo samouwolnienia (uwagi na marginesie wyroku Sądu Najwyższego, I KZP 3/17)*, „Państwo i Prawo” 2019/4, s. 79 i n.

(analogicznie jak w art. 239 § 2 albo 3 k.k.). Przykładowa treść takiego przepisu przedstawiałaby się następująco: „Sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary, a nawet odstąpić od jej wymierzenia, jeżeli sprawca uwolnił osobę najbliższą lub ułatwił jej ucieczkę”.

Bibliografia

1. Armenta González-Palenzuela F.J., Rodríguez Ramírez V., *Reglamento Penitenciario comentado: análisis sistemático y recopilación de legislación*, Sevilla 2006.
2. *Arresti domiciliari: recarsi in giardino è evasione*, <https://www.brocardi.it/notizie-giuridiche/arresti-domiciliari-recarsi-giardino-evasione/703.html>.
3. Boch B., *Kwalifikacja prawna czynu polegającego na samowolnym oddaleniu się skazanego z miejsca pracy poza zakładem karnym w systemie bez konwojenta*, Przegląd Sądowy 2017, nr 11–12.
4. Brzezińska J., *Z problematyki przestępczości zorganizowanej w prawie francuskim* [w:] *Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego*, t. XXXIX, red. T. Kalisz, Wrocław 2016.
5. *Delito de quebrantamiento de condena y evasión de presos*, <https://www.eliasymunozabogados.com/diccionario-juridico/delito-quebrantamiento-condena-evasion-presos>.
6. Delnon V., Rüdy B. [w:] *Basler Kommentar. Strafrecht II. Art. 111–392 StGB*, red. M.A. Niggli, H. Wiprächtiger, Basel 2013.
7. Górski A., *Wykonywanie kary w systemie dozoru elektronicznego a przestępstwo samouwolnienia (uwagi na marginesie wyroku Sądu Najwyższego, I KZP 3/17)*, Państwo i Prawo 2019, z. 4.
8. Ludźmiński W., Tyralik M., *Przestępstwo samouwolnienia a system dozoru elektronicznego i praca poza zakładem karnym*, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 2021, z. 1.
9. Poniatowski P., *Gloss on the Supreme Court ruling of 19 January 2017, I KZP 11/16 (with reference to the Supreme Court judgement of 21 June 2017, I KZP 3/17)*, *Ius Novum* 2018, nr 4.
10. Poniatowski P., *Odpowiedzialność penalna za ucieczkę osoby prawnie pozbawionej wolności w prawie rzymskim i prawie starożytnych Aten*, *Czasopismo Prawno-Historyczne* 2020, z. 1.
11. Poniatowski P., *Przestępstwa uwolnienia osoby prawnie pozbawionej wolności (art. 242 i 243 k.k.)*, Warszawa 2019.
12. *Protokół posiedzenia sekcji prawa karnego Komisji Kodyfikacyjnej RP z dnia 30 stycznia 1923 r.*, Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Sekcja prawa karnego, t. II.
13. Quintero Olivares G. [red.], *Comentarios a la Parte Especial del Derecho Penal*, Pamplona 2016.